

Bálint István

KÉT KÖNYV A VAJDASÁGRÓL

Two books on Vojvodina

Majdnem egyidejűleg két azonos tematikájú és jellegű könyv jelent meg térségünkben. Az egyik: *A Délvidék–Vajdaság. Társadalomtudományi tanulmányok*; a másik: *A magyar tudomány napja a Délvidéken – 2007 – tudományos tanácskozás* címen látott napvilágot. Az előbbit a zentai székhelyű Vajdasági Magyar Művelődési Intézet jelentette meg 2007-ben, a másikat a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidéken, 2008-ban. Mindkettő különböző tudományos diszciplínákat felölelő tanulmányokat tartalmaz, de az elsőben megjelenteket gondos szerkesztés hozta össze, a második pedig a tanácskozáson elhangzott előadások szerkesztett változatait tartalmazza. A két kötetnek csak egyetlen azonos szerzője van: Gábrityné Molnár Irén. Mégis úgy vélem, a két könyvet együtt kell elolvasni, mert így teljesebb képet kapunk a vajdasági magyar közösség állapotáról. A legszembetűnőbb eltérés a két kötet jellegében az, hogy az egyik közvetlenül a helyzet felmérésének szándékával készült, a másikban viszont a szerzők e jelenség egy-egy szegmentumát vizsgálják.

TRAGIKUS VAJDASÁGI HELYZETKÉP

A Délvidék–Vajdaság kötetben közölt kutatások megrázó és megegyező eredménye az a felismerés, hogy a vajdasági magyarság önbizalma-önbecsülése, következképp identitásvállalása, másságának tudata és méltányolása mélypontra jutott. Ennek tragikus következménye az a téves meggyőződés, mely szerint a vajdasági magyarság közösségi fennmaradása közvetlenül összefügg azzal, melyik párt győz a magyarországi választásokon. A felmérés készítője, Papp Richárd így fogalmaz: „Ráadásul beszélgetőtársaim úgy érzik, hogy a választási eredmény a vajdasági magyarság jövőjét megsemmisítő folyamat utolsó mozzanata volt.” Kísérőjelensége e folyamatoknak, azaz a „demokrácia tanulásának” térségünkben, hogy a politika – elsősorban azért, mert a szovjet korszak maradványaként sokak számára még mindig egyetlen lehetséges kereseti forrás – a rendszerváltás országaiban sokkal fontosabbnak tűnik, mint a régebbi demokráciákban. Megeshet, hogy a demokrácia alapszabályának hangoztatásával minden párt a nemzetet képviseli, csak másképp. A többiekkel

szemben az egyes pártok magukat a nemzet egyetlen képviselőjének nyilváníthatják. Az állandó vitákkal, népszavazásokkal szinte kormányozhatatlanná teszik az országokat, holott a demokráciát éppen az lényegíti át az ember által eddig kitalált leghatékonyabb rendszerré, hogy négy évre eldönti: ki mondja meg, hogy a sok ellentétes érdek közül melyik szolgál a nemzet javára, és így a társadalom a politikánál fontosabb dolgokkal foglalkozhat.

A kötetben közölt felmérés sok mindent feltár abból a folyamatból is, amely ennek a tragikus helyzetnek a kialakulásához vezetett. Foglalkozik az elszegényedéstől kezdve a délszláv polgárháborúk hatásán át a világból kirekesztettség érzésének kialakulásáig mindazokkal az okokkal, amelyek e szituációt létrehozták.

A kötet kulcstanulmánya, Papp Richárd írása, objektíve rögzíti: mélypont-ra jutott a vajdasági magyarság önbizalma, önbecsülése, ezáltal válságba kerül identitásának, másságának átérzése, vállalása is. Tény, hogy e közösség a nemzet többi részének segítségére szorul. A pillanatnyi válsághelyzet lehet átmeneti következmény, még tragikusabb azonban, ha ez deformálná e közösség önfenntartó természetes tudatát, rábírva, hogy feladja önmagát. Akiben kialakul a kolduslelkület, aki elfogadja, hogy koldus, örök időkre koldus is marad. A jelenkori vajdasági magyar közösség e kolduslelkület jeleit mutatja. Ugyanakkor e folyamatok – a kutatás eredményei alapján – nem tűnnek visszafordíthatatlannak.

Ezt az identitást vizsgálja a kötet többi tanulmánya, nemkülönben az összefoglalója is. Ez utóbbi hangsúlyozza: a tanulmányok azonos elvi törekvése „a vajdasági magyarság másságának jellemzése, mind a többségi nemzet, mind az egyetemes magyarság szempontjából”. Papp Richárd tanulmányának is legfontosabb vizsgálati célkitűzése annak feltárása, hogyan „konstituálódik évről évre a vajdasági magyarság identitása”. Ezzel összhangban nemcsak a fent vázolt tragikus helyzetet érzékelteti, hanem megállapítja ennek az identitásnak az öntudatra épült változatát is: „Bonyolultak vagyunk mi itt a Délvidéken. Nem vagyunk szerbek, nem is leszünk, de elismerjük, és néha szeretjük is őket. Magyarok vagyunk, de mások, mint a többi magyar: déliek, balkániak. Ezért sokat kapunk a szerbektől is, meg a magyaroktól is, de ettől nem fogunk változni, hanem dölyffél válaszolunk, hogy különbek vagyunk.”

Ózer Ágnes a vajdasági magyarság identitásának történeti alakulását vizsgálja, és figyelmeztet az eddig ismertetett veszélyre, amely szerinte abból ered, hogy „nehezen iskolázott értelmisége szellemi önmegvalósítását már nem itthon keresi”. Intézményei „nem tudják biztosítani azt az erőt, amely ezekben a válságos időkben megerősítené a vajdasági magyarság önazonosságát és történelmi tudatát”. Mindez egyoldalú történelmi tudatot teremt. Márpedig „ez az egyoldalú történelmi tudat előbb-utóbb a vajdasági magyarságból talajvesztett nemzetrészt produkál, amely az anyaország »mankói« nélkül önálló életre, értékteremtésre, a kisebbségi lét alappozitívumának és folytonosságának a fenntartására is képtelen lesz”.

Káich Katalin tanulmányában a „ki is az a vajdasági magyar, van-e egyáltalán vajdasági magyar identitás” kérdésre keresi a választ, és megállapítja, hogy a válaszhoz „elsősorban a térség kultúrájának alakulástörténetét kell megismernünk”, majd hozzátal a változások néhány mozzanatának megvilágításához. Németh Ferenc a vajdasági magyarságnak ehhez az identitáshoz keresi „a nélkülözhetetlen szellemi kapaszkodót”. Pejtin Attila „a vajdasági magyar értelmiségi és nem értelmiségi önvizsgálatát, identitásválságát, az értékrendek átrendeződését” veszi górcső alá, hogy a fogyatékoságok és a problémák feltárásával segítse elő lényegük megértését.

A kutatási eredmények kötetben való prezentálásának legfőbb célja, hogy képet adjon a nemzeti önismeret módosulásairól, érzékeltesse azt a szakadékot, amelybe a vajdasági magyarság megingott önbizalma és önbecsülése zuhanva már-már kérdésessé tette e kisebbség számára önnön vállalását, de sejteti a vajdasági magyar identitásban rejlő ellentétes magatartást is, amely erőt adhat ahhoz, hogy a mélypontról meginduljunk felfelé.

AKI NEM EMLÉKEZIK, NINCS

A két kötetben megjelentetett tanulmányok három formában kapcsolódnak a vajdasági magyar identitás vázolt kérdéséhez. Egyik csoportjuk a vajdasági magyarság történelmével – e történelem eseményeivel, művelődéstörténetével, múltunk jelentős személyiségeivel – foglalkozva közvetlenül ennek az önazonosságának a kialakulásához szolgáltató adatokat, közvetve pedig azokat az intézményeket, sikeres alkotókat mutatja be, amelyek, illetve akik szerepet kaptak e folyamat kibontakozásában. A másik csoport a vajdasági magyarság lét- és sorskérdéseinek taglalásával kívánja érzékelteni e problémakörre jellemző sajátságokat. Végül a harmadik tanulmánycsoport a jellemzett nemzeti közösség alkotói összefüggéseit és jegyeit világítja meg, illetve mutatja be személyiségeit.

A vajdasági magyarok történetét feltáró tanulmányok közé tartozik Matuska Márton *Gachal János református püspök mártíromsága* című, a VMTT tanácskozásán elhangzott előadása, amely jóllehet a püspök életrajzának kiegészített bevezető tanulmánya, mégis alkalmas arra, hogy számot adjon az ezzel kapcsolatos munka nehézségeiről és eredményeiről. Egyben útmutatóul is szolgálhat minden ilyen tárgyú további munkához, kutatáshoz: „Olyanok vagyunk mi is, mint a többi nép. Vannak köztünk hősök és mások. Kötelességünk a nagyok megismerése, mártírjaink tisztelete.” Múltunk eseményei képezik a tárgyát Uri Ferenc *A fehérkeresztes mozgalom a háború utáni Jugoszláviában* című előadásának is, amely e térség történelmének azt a korszakát vizsgálja, amely feleletet adhat arra, hogyan lettek a vajdasági magyarok is áldozatai a II. világháború utáni partizán–csetnik leszámolásoknak.

Ki kell emelnünk a két kötetből azokat a tanulmányokat is, amelyek a vajdasági magyarság múltjának történeteit, például a pozitív jövőképpalkotás szolgál-

latába állítják. Ebből a szempontból fontos Tóth Lajos *Hogyan látom a vajdasági magyarság jövőjét a múlt tapasztalatai alapján* című tanulmánya, amely a VMTT által szervezett tanácskozáson hangzott el. Miután rövid áttekintését adja a térség mohácsi vész utáni történelmének, a titói Jugoszlávia létrejötte óta eltelt évek erőfeszítéseit e múlt fényében látta és értékeli.

A VMTT tanácskozásán elhangzott előadások foglalkoznak a magyar történelem néhány különleges, egyedi vagy részmomentumával is: Pál Tibor az 1867-es kiegyezést próbálja sajátos megvilágításba helyezni, Sáfrány Attila *A vallástudomány kezdetei és a magyar vallástudomány megszületése* címmel értekezik, Biliczky László *Szent-Györgyi Albert hetven éve kapta meg a Nobel-díjat* címmel tartott előadást. A VMTT kiadványában helyet kapott Csáky S. Piroska az 50 éves Forumról és tudományos kiadványairól szóló előadásának szerkesztett változata, Gulyás Gizella *Két elfelejtett képzőművészünk: dr. Hilpert József és Grosszinger Antal Ottó* c. dolgozata.

A zentai kiadvány történelmi vonatkozású tanulmányai elsősorban a vajdasági magyar helytörténet alakulásáról és eredményeiről adnak képet. Ilyen Németh Ferenc *A helytörténeti kutatások jelene, problémaköre és távlatai a Vajdaságban*, illetve Pejtin Attila *Magyar helytörténetírás a Vajdaságban* című tanulmánya.

Káich Katalin *Művelődéstörténet – eredmények és a XXI. századi kihívások* című tanulmánya ugyancsak kapcsolódik az identitás/történelem témaköréhez. Az általa készített – egészen a XIX. századig visszanyúló – történelmi áttekintést és ebben a keretben a Hungarológiai Kutatások Intézete történelméről adott ismertetést a következő meggyőződés hatja át: „Amikor ma arra a kérdésre szeretnénk választ kapni, ki is az a vajdasági magyar, van-e egyáltalán vajdasági magyar identitás, akkor elsősorban a térség kultúrájának alakulástörténetét kell megismernünk, megismertetnünk.” Következtetése pedig még közvetlenebbül kapcsolódik az általunk vázolt témához: „Az így prezentált felismerések, eredmények hozzásegíthetik közösségünket itt, a Vajdaságban az alaposabb önmegértéshez, ahhoz, hogy megértsük: az egyetemes magyar összefüggésben mi is az, ami ránk is jellemző, s hol kell keresni a tapasztalható eltérések eredőjét.”

KÉRDÉSEK ÉS EREDMÉNYEK

Létkérdéseink taglalását illetően az oktatás helyzetével és mibenlétével foglalkozó előadásokat-tanulmányokat kell kiemelnünk. A történelemvizsgálatnak a mai helyzet tanulmányozására alkalmas módszerét érvényesíti a *Délvidék–Vajdaság* című kötetben Gábrityné Molnár Irén *Kisebbség- és oktatáskutatások a Vajdaságban, az MTT 15 éves tevékenységében* című tanulmánya, amely utal arra is, hogy a vajdasági magyaroknak a titói Jugoszláviában „kialakult egy jellegzetes regionális tudata (büszkén vallották magukat vajdasági magyarnak)”;

megemlíti az elszegényedés és az elvándorlás hatását erre a közösségre, de elsősorban a Magyarságkutató Tudományos Társaság történelmével és eredményeivel foglalkozik. Ugyanez a szerző a VMTT tanácskozásán *Oktatásügyünk és a friss diplomások esélyei a Vajdaságban* címmel tartott előadást. Az ott elhangzott előadások közül a vajdasági magyar oktatás kérdéseivel foglalkozott Vajda Gábor is *Az önálló magyar iskolarendszer és a magyar egyetem létrehozásának szükségességéről*, illetve Molnár Csikós László *A magyar mint a tudomány nyelve* című értekezésében.

A más kérdéseket felvető munkák között meg kell említenünk a *Délvidék–Vajdaság* c. kötetből Hódi Sándor *Töprengés a pszichológia elméleti és gyakorlati kérdéseiről* című tanulmányát, amely – részben címére is rácafolva – a vajdasági magyarság állapotáról, az ezzel kapcsolatos vizsgálódások szükségességéről szól. Továbbá – mint a vajdasági magyar identitás kérdéséhez legközvetlenebbül kapcsolódót – Hózsza Éva *A perem „szorításában”* című tanulmányát, amely a vajdasági magyar önazonosság-tudatnak és a vajdasági magyarság életében lejátszódó változásoknak irodalmunkban jelentkező vetületéről szól. Juhász Erzsébetet idézi, aki a következőképp világította meg a problémát: „Darabokra hullott az ország, amelybe beleszülettünk, a maradék pedig a nemzeti egyesítésért folytatott háborúk következtében roppant össze gazdaságilag és morálisan egyaránt... S itt, ezek között az alig-alig elfedhető romok között az ember egyszerre rádöbben, hogy valóban van saját sorsa.” De meg kell említenünk, hogy a látszólagos távolság ellenére ezekkel a kérdésekkel foglalkozik a *Délvidék–Vajdaság*-kötetben Hódi Éva Tünde *Egészségügyi paradigmaváltás Szerbiában* c. tanulmánya, éppúgy mint Papp György: *A vajdasági frazeológiai korpusz szerkezeti, adattári vonatkozásai*, vagy Papp Árpád *A néprajzi kartográfia módszerének alkalmazhatósága és a módszer alkalmazásának távlatai a vajdasági történelmi-társadalmi kutatások egyes témái kapcsán* című értekezése, illetve Szilágyi Ágnes *A dolgozók elégedettségét növelő munkakörtervezési eljárások* című előadása a VMTT értekezletén. S hogy konkrét szociológiai kutatásból is kapjunk ízelítőt, a *Délvidék–Vajdaság* kötetben ott van Hajnal Virág *A dobradói beszélőközösség* c. tanulmánya, a VMTT kötetében pedig Tóth-Glemba Klára *Az értelmiségiek régiószervezési szerepe a szórványban* című előadása.

A VMTT tanácskozásán külön szekcióban hangzottak el a társadalomtudományi, illetve a természettudományi jellegű előadások. A két szekció munkája között ugyanakkor nincs éles határ. Már azért sem, mert a természettudományi szekció ugyanúgy foglalkozott történelmi visszapillantással (Putarich Ivánszky Veronika: *A Vajdaság belvíz-kérdései és a magyar vonatkozások* c. előadása a Vajdaság történelmének egy sajátos részét, Jódal István *A Száva-menti kocsányos tölgyerdők pusztulásáról* c. tanulmánya pedig a környezetszennyezés történelmi aspektusait dolgozta fel), illetve az életünket érintő fontos kérdésekkel

(Somogyi Sándor *Az élelmiszertermelés fenntarthatósága és hatékonysága* c. előadása), mint a társadalomtudományi szekció. A kötetnek ez a fejezete képet ad a vajdasági magyar tudósok nemzetközileg is elismert eredményeiről. A természettudományi szekció előadói összefoglalták azokat az eredményeket, amelyeket a vajdasági magyar tudósok a nemzetközi, a magyarországi és szerbiai tudományos élettel együttműködve tudományos kutatásaik vagy gyakorlati munkájuk során értek el. Ilyen jellegű volt Kasztori Rudolf *A talaj mikroelemterhelésének hatása a mikroelemek akkumulációjára, transzlokációjára és disztribúciójára a tritikáléban*, Kiss E. Ernő *Katalitikus jelenségek a szilárdfázisú változásokban*, Molnár Imre *Tönkölybúza – a jövő gabonája*, Kaszás Károly *Összefüggés az anyagalapú kerámiaporok sajtolási problémái és az égetés (szinterelés) között a kerámiacsempe gyártásában*, Mester Gyula *Lépegető humanoid robotok mozgástervezése* és Horvát-Militicsi Károly *Fraktálok pedig vannak!* c. előadása.

MÉG KÉT MEGJEGYZÉS

A VMTT kiadványával kapcsolatban külön meg kell említenünk, hogy meglehetősen részletesen szól a társaságnak és tagjainak nemzetközi együttműködéseiről is. Természetesen nem adhat teljes képet a tagok nemzetközi kapcsolatairól, még csak azokról a nemzetközi tanácskozásokról sem, amelyeken tagjai jelen voltak, de legalább érzékelteti ezeknek a kapcsolatoknak a gazdagságát.

A *Vajdaság–Délvidék* kötet pedig adalékkal szolgál a Vajdaság–Délvidék-vitához. Felkínálja azt a racionális megoldást, amely szerint semmi kifogás nem emelhető, ha valaki könnyebben vállalhatónak tartja magyar identitását, ha azt délvidékinek nevezi. Tudni kell azonban, hogy ebben az esetben a Délvidéken a titói Jugoszlávia által kialakított Vajdaság nevű földrajzi egységet érti, a Bácskát a Magyarországon maradt, a Bánátot a Romániához került rész nélkül, valamint a Szerémséget. Papp Richárd írja: „A Délvidék elnevezésen a középkorban »alvidék«, majd »végvidék« értelemben a dél-magyarországi vármegyéket (Verőce, Pozsega, Szerém, Bács, Torontál, Temes, Keve), illetve a Dunán és a Száván túli bánságokat (Ozorai, Sói, Macsói, Szörényi) értették. Később, a 18–19. században a Bácskát és a Bánáságot jelölte. 1918 után a Magyarországtól Jugoszláviához csatolt részeket nevezték Délvidéknek”.